

**Posudek na rigorózní práci Mgr. Aleše Nováčka
„Historický vývoj teritoriální polarizace českých zemí; příklad kraje Vysočina“**

Mgr. Aleš Nováček se ve své rigorózní práci zaměřil na problematiku teritoriální polarizace českých zemí v historickém vývoji. Za modelové území zvolil soudobý kraj Vysočinu (od r. 2000), jehož uměle vytvořené hranice a území bez historického opodstatnění a návazností tvořilo v minulosti několik proměňujících se krajských územní celků (jejich částí). Při zpracování rigorózní práce vycházel Mgr. Nováček z diplomové práce, věnované obdobnému tématu (Historickogeografické aspekty perifernosti a mikroregionální diferenciaci kraje Vysočina z pohledu populačního vývoje) a z vlastních nových prací, věnovaných problematice polarizace prostoru v Česku. Jde o práci transdisciplinární s převahou geografických a historickogeografických přístupů.

Mgr. Nováček rozčlenil práci na šest hlavních kapitol s dalšími podkapitolami. V kapitole 1. a 2. se věnoval přehledu závažné literatury k tématu, jejímu rozboru, teoretickému vymezení problematiky a použitým metodám (kompletní soupis použité literatury je spolu s prameny uveden v závěrečných partiích práce). Metody a pracovní postupy, užití při zpracování rigorózní práce, jsou rovněž mnohadisciplinární s převahou historických a geografických metod. Jde především o metody typologizace a dále statistické a demografické povahy.

Ve 3. kapitole vymezil Mgr. Nováček sledované území - kraj Vysočinu – které nadále zkoumal v jeho současných hranicích, a to ve všech časových etapách (od středověku do současnosti). Stejně tak další regiony, určené pro komparaci údajů a vyvození závěrů, byly vymezeny podle současných krajských hranic.

V charakteristice kraje Vysočina se autor nezmínil o územně správním vývoji tohoto regionu. Pokud se však na tento vývoj blíže podíváme, naskytá se bohatá mozaika v čase se měnících regionů, z nichž se nyní kraj Vysočina utvářel:

Středem kraje Vysočina procházela původní zemská česko-moravská hranice, která při teritoriální polarizaci hrála významnou roli. Pomineme-li středověkou hradskou soustavu, náleže v minulosti tento vcelku málo zalidněný region k několika českým a moravským krajům. V průběhu 14. a v 15. století se západně a severně od zemské hranice rozkládal Bechyňský a Čáslavský kraj, od 16. století východně a jihovýchodně od zemské hranice Jihlavský a Znojemský kraj. Až do poloviny 18. století zaujímaly jejich části současný kraj Vysočina. Pokud bychom promítli region Vysočinu do krajského uspořádání z let 1751-1850, obsahoval by části Táborského, Čáslavského, Jihlavského a Znojemského kraje. Bechyňský kraj se totiž v roce 1751 rozdělil na Budějovický a Táborský kraj, přičemž Táborský kraj sousedil s Jihlavským, odděleným česko-moravskou zemskou hranicí.

V letech 1850-1855 zasahoval do prostoru nyníšší oblasti Vysočiny Budějovický, Pardubický a Brněnský kraj, v letech 1855-1860/1868 (1860 zrušení krajských úřadů, 1868 definitivní zánik krajů) Táborský, Čáslavský a Jihlavský a Znojemský kraj. K obnově krajského zřízení došlo v roce 1949; v mezidobě nahrazovaly příslušné územně správní jednotky politické okresy, kdy Čechy a Moravu stále oddělovala zemská hranice. V letech 1949-1960 bylo Československo rozděleno na devatenáct krajů, z nichž kraji Jihlavskému, se nyníšší kraj Vysočina svým rozsahem a vymezením hranic rámcově podobá. V letech 1960-1990 bychom vytvořili kraj Vysočinu z částí tehdejších krajů Jihočeského (s Dačickem), Jihomoravského a Východočeského.

Obdobně bychom mohli postupovat u všech dalších současných krajů Česka. Každý z měnících se historických krajů měl svoji teritoriální polarizaci, která během správních reforem přesouvala z jednoho regionu do druhého. Sdružování údajů do hranic územních celků, které v minulosti neexistovaly, proto nepovažuji s ohledem na pestré proměny regionů včetně jejich spádových center za dostatečně věrohodné.

V kapitole 4. a 5. se autor zaměřil na vývoj teritoriální polarizace českých zemí a proměny postavení kraje Vysočina ve čtyřech hlavních etapách: předindustriální éře, industriální éře a post-industriální éře (v nástinu). Tyto etapy charakterizoval z pohledu hospodářských dějin. Hlavním hodnotícím kritériem byl populační a hospodářský vývoj oblastí. V kapitole 4.2.2. na s. 52. – období raného novověku - bych v 16. století doplnila hospodářsky prosperující jihočeské rožmberské dominium a pernštejnské pardubické panství (především na příkladu rybníkářství). Pak by se možná posunulo postavení obou oblastí blíže ke kategorii jádrových regionů, ovšem pouze do počátku třicetileté války.

Pro období po třicetileté válce (s. 53-55) je hlavním pramenem berní rula. Doporučovala bych napříště neomezovat se při analýze problému jen na odbornou literaturu, ale pro určitý region, případně mikroregion (ukázkovou sondu), využít přímo pramen, tj. edici berní ruly.

Pro 2. polovinu 18. století (od s. 57) postrádám zhodnocení přínosu vysoušení rybníčních oblastí na Poděbradsku, Pardubicku a Chlumecku za účelem získání zemědělské půdy. V těchto oblastech se postupně koncentrovala také protoindustriální zemědělská výroba.

Podobným způsobem autor postupně dospěl k analýze 19. a 20. století. Závěry shrnul nejen textově (s. 149 nn., 158 nn.), ale v mnoha tabulkách a několika mapkách. Autor mimo jiné porovnával a charakterizoval jednotlivá území od 11. století do roku 2001 ve stále stejném rozsahu a hranicích (Příloha – tabulka 2). Tyto územní celky však před rokem 2000 neexistovaly. Správní členění se od středověku výrazně měnilo, proto by bylo vhodné posuzovat proměny teritoriální polarizace v dobových hranicích jednotlivých regionů a poté srovnávat se současností. Zejména v 11. století bylo osídlení a tím i hospodářské aktivity společnosti soustředěny jen na velmi malých bezlesých územích, jimiž procházely zemské cesty. S výjimkou středočeské domény a budoucích měst Prahy, Litoměřic, a Olomouce lze považovat téměř většinou oblastí za tzv. periferní. Přestože si některé regiony již tehdy utvářely svůj charakter teritoriální polarizace, který mohl v mnoha aspektech přetrvat staletí, považuji z pohledu historika tento přístup za metodicky nesprávný.

Údaje o počtu obyvatel v předstatistickém období jsou v mnoha případech velmi hypotetické a v odborné literatuře lze sledovat výrazné názorové výkyvy, týkající se této problematiky. Autor správně uvedl, že některé údaje jsou založeny jen na jeho vlastních odhadech, vytvořených podle zmíněné odborné literatury.

Drobné poznámky formální povahy:

s. 9: ř. 5 tím pádem

s. 60: ř. 6 skrz

s. 162:

Seznam literatury a pramenů – lépe: **Seznam pramenů a literatury**; je obvyklé uvádět prameny před studovanou literaturou

Domnívám se, že vytčený cíl práce, rekonstrukce teritoriální polarizace českých zemí v historickém vývoji je úkolem velmi náročným. Mgr. Nováček prokázal, že je schopen práce s prameny a odbornou literaturou, dokázal problém pojmenovat, analyzovat a formulovat exaktní závěry na požadované úrovni. Prokázal širokou škálu znalostí ke zvolené tematice, sledovanou v nadregionálních souvislostech.

Otázkou zůstává, nakolik je možné souhlasit s aplikací současných hranic územně správních celků průřezově pro celé období českých dějin od raného středověku.

V roce 2000 vznikly v Česku nové, uměle vytvořené regiony, dosud nikdy neintegrované, v některých případech velmi rozdílných geografických charakteristik a rozdílného historického vývoje. Tento pohled, uplatnění hranic současných krajů Česka, tvoří základní ideu celé práce. Je však třeba mít na zřeteli, že historické regiony se v minulosti výrazně proměňovaly. Jejich rozsah a průběh hranic nebylo možné vždy zcela přesně stanovit, např. v případě údelů nebo provincií hradské soustavy, ale i krajů, panství aj. územních celků. Formování regionů ovlivňovaly samozřejmě přírodní podmínky, zejména prostupnost krajiny. Jejich význam souvisel s počtem obyvatel a dosaženou úrovní hospodářství, ale měnil se i v souvislosti s proměnami politické správy, vrchnostenské správy, církevní správy, samosprávy, finanční, vojenské, soudní a justiční správy a v neposlední řadě kulturního života společnosti. Také zde lze hovořit o možnostech určité teritoriální polarizace.

Je vůbec možné, považovat údaje, získané přepočítáváním podle současných krajských hranic, při rekonstrukci teritoriální polarizace českých zemí za relevantní?

Uvedené výhrady jsou tématem k širší diskusi, kde se názory autora i oponenta mohou rozcházet. Nesnižují však celkovou úroveň předložené práce. Rigorózní práci Mgr. Aleše Nováčka doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 17. září 2006

Doc. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.

Historický ústav AV ČR, Praha